

Balbal, Baba, Bağlantı, Bebe, Taşbaba Sözcüklerinin Kökeni Hakkında

About the Origin of the Words Balbal, Baba, Bağlantı, Bebe, Taşbaba

Bazı insanlar **balbalları** “**mezar totemi**” olarak anıyorlar.¹ Pek çok yerde balbalların dikildiği yerlerde ölü kalıntıları görülmediğinden bunların tamamının mezar taşı olduğunu düşünmek pek mümkün değildir. Fakat bunların arasında mezar taşı olarak dikilmiş olanların varlığı da bilinmektedir.

Bazı zaman dilimlerinde ve belli coğrafyalarda balbalların, savaşçıların mezarlarının etrafına dikilen heykeller olarak, onların öldürdüğü düşmanları simgelediği yaygın bir düşüncedir.

Genellikle taştan yapılmış, bir elinde ant kadehi ve-veya kılıçla ya da bir eli ant kadehinde diğer eli kılıçta veya ellerden birisi kalbin (ya da bazen akciğerin) üzerinde veya ellerin her ikisi karın bölgesinde betimlenen çeşitli büyüklüklerdeki heykellerdir bunlar.

Bunların bazen bu betimleme dışında ifadelerle ve bu saydıklarımızın dışında biçimlerle de yapılmış olması muhtemeldir.

Bu heykellerin her iki eli karın bölgesindeyse bu durum doğumu, yaratmayı, yaratılmayı ve saygıyı simgelemektedir. Bir eli kılıçta veya belli uzunluklarda betimlenmiş kesici aletlerde ise bu yiğitliği, mücadeleyi, savaşçı olmayı ve gururu simgelemektedir. Heykelin bir eli kalbin veya akciğerin üzerinde ise bu ölümden sonra hatırlanmayı, obaya bağlılığı, alçak gönüllülüğü, saygınlığı, bilgeliği ve ululuğu simgelemektedir. Bir elinde ant kadehi tutmak ise Gök Tanrıya verilen sözlerin, yani doğumdan evvel içilen andın hiç kırılmaksızın ömür boyu tutulmuş olduğunu simgelemektedir. Bu bilgileri uzun yıllar bulunduğum Orta Asya Cumhuriyetlerinde muhtelif yerlerde yaptığım sözcük derleme çalışmalarım sırasında ve Gök Tanrı inancı özelindeki az bilindik uygulama ve inanışlara ait bilgileri derleme çalışmalarımı yaptığım dönemlerde çeşitli yörelerin yaşlılarından, aksakallarından edinmişim.

Aynı şekilde **AN / ON** adının da gök alemin en üstünde bulunan yerin adı olarak (ve her şeyin başlangıcında olduğu varsayılan Gök Tanrının yaşadığına inanılan ve ilk olarak yaratıldığına inanılan mekânın adı) ve evrenin yaratılmasının ilk **an**-ı olan en küçük zaman biriminin adı olduğunu da aynı çalışmalarım sırasında öğrendim. Ant, antlaşmak, anlamak, anılmak gibi pek çok sözcüğün kökü işte bu **AN** (bazı ağızlarda **ON**) kök sözcüğüdür.

Savaşçılar için dikilen balbalların sayısının çokluğu bir savaşçının sağ iken öldürdüğü düşmanların sayısının çokluğu ve bunların simgelediği kahramanlığın da bir anlamda ölçüsüdür denilebilir. İslâmiyet öncesinde Gök Tanrı inancının yaygın olduğu dönemlerde yaygın olarak dikilen balballar, İslam Dininin kabulünden sonra yerini çoğunlukla mezar taşlarına bırakmıştır.

Balbal sözcüğünü bazı dil bilimciler “**baş**” sözcüğü ile bağlantılı görerek “**baş-baş**” açıklaması yaparak² konuya girseler de aslında bu sözcüğün kökü olan **BAL** kök sözcüğü

¹ [Bakınız; Deniz Karakurt, *Türk Söylence Sözlüğü*, Sayfa 64

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/34/Turk_Soylence_Sozlugu.pdf>

² {Bakınız; Araştırma Makalesi DOI:10.33437/ksusbd.620747 168 “Balbal” Sözcüğüne Artsüremli Bir Bakış 1 Ertuğrul KAYA Dr., MEB Öğretmen, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-4183-5357>

Sümer (Kenger) dilinde TAŞ (veya bir çeşit taş) anlamındaki sözcüktür.³ Bu sözcük muhtemelen yansıma sestemden türemiş ve Sümer Öncesi bir Erken Türk kök dilinde doğmuş olmalıdır.

BALBAL sözcüğü bir bileşik sözcüktür ve bu sözcüğün bitişeni geçmişte muhtemelen **+BAL** sözcüğünden ikileme biçimde tekrar seslendirmeye bağlıdır. Muhtemelen **bal+bal** sözcüğünün sonundaki **+bal** biçiminde yazılan eklenti kısmı uzak geçmişte **+*ba** biçimindeydi. Fakat bu zamanla ilk hecedeki sese uymakla benzeri ses değeri kazanarak **BAL** biçimine evrilmiş olmalıdır. Bu sözcük aynı zamanda bugün dilimizde **bağ/bağlantı/bağlamak** sözcüklerinin kökü durumundaki **BA-** kök sözcüğüdür.

BA+BA (baba, papa) sözcüğü bazı dil bilimcilere göre tüm dillerde ortak görünen bir **infantil** simge-sesten türetilmiştir. Gerçekte böyle olup olmadığından asıllı olmayarak **infantil** sözcüğünün kendisi bile aslında Hint Avrupa dili veya Latince kökenli değildir, fakat bunlarla Ön Türk dilinden ortak köklüdür.⁴

<<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1079223>> & <
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksusbd/issue/54069/620747>>

³ [Sümer dilinde BAL = TAŞ için bakınız; <<http://psd.museum.upenn.edu/epsd/epsd/e615.html>> & <
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Balbal#:~:text=Balbal%20s%C3%B6z%C3%BC%20Eski%20T%C3%BCrk%20dilinden,kelimesi%20olmal%C4%B1d%C4%B1r.>>]

⁴⁴⁴ Sözcük için Latince **fari / fat-** "söylemek" fiilinin küçültme halisidir denilir. Fakat Hint-Avrupa dilleri denilen toplama sözcüklerden kurulmuş dillerde söylemek anlamına gelen tamamen farklı sözcükler vardır. Latince **infantilis** sözcüğü güya **in-** ön ekiyle Latince **infans t-** (henüz konuşmaya başlamamış bebek anlamındaki) sözcüğünden türetilmiş denilir. Yani güya sözcük Latince **fans,** "konuşan" sözcüğünden **in-** önekiyle yapılmış. Aslında "in" ön eki olarak dillerine aldıkları sözcük Erken Türk dilindeki **an (anmak / anılmak)** sözcüğümüzün alan dilde çok erken dönemlerde değişmiş biçimine ses değeri olarak oldukça yakındır. Aynı zamanda Türk dilinde "ses, yüksek ses, nida, avaz" anlamında kullanılabilen **ün** sözcüğü de vardır ve bu sözcük de aynı şekilde **in-** biçimi ses değeri yakındır.

Burada **infan-t-ilis** sözcüğünün ortasındaki **-t-** sesini tutarlı açıklayamayan dil bilimciler bu sözcüğün ön kısmını **fant-** veya **fanst-** biçiminde de gösterebilirler. Halbuki bu Latince fiilin (PIE) Hint-Avrupa Anadilinde aynı anlama gelen (yazılı örneği bulunmayan) ***bhā-** biçiminden evrildiğini yine Batılı dilcilerden duyabilirsiniz.⁴ Yani bunların ***bhā** dediği sözde kök sözcük yine de Türk dilinin **bağ / ba (bağlamak/bağlanmak, baba** sözcüklerini türetmemizi sağlayan) kök sözcüğü ses değeri yakındır.

Kabul etsek ki çocuk dilinde **ba ba** tekrarı olan **baba, papa** gibi biçimleriyle pek çok dile girmiş bu sözcük çocuk ve baba arasında "bağlantı" (baba bağı) olduğunun bir ifadesidir. **Bebek** anlamına gelen **bebe (be be)** sözcüğü de aynı kökten ayrılmış sözcük olmalıdır. Yani sözcüğün doğması denildiği gibi çocuk dilinde olabilir veya olmayabilir⁴ fakat muhtemelen bu sözcük yeni doğduğunda **bebe** veya **baba** biçimleri anlamca ayrılmamıştı ve sözcüğün kök anlamı daha büyük olasılıkla **iki canlı arasındaki bağı / kan-bağını** gösteriyordu diyebiliriz. Baba ile evlat bağı, kan ve kan bağı arasında anlamsal ilişki Türk dili dönemleri boyunca farklı coğrafyalarda kaydedilmiştir. Dil bilimi adamları olan Z. B. ARAGAÇI ve E. AYDIN Kanmıldığı-Hovu yazıtı okumalarıyla ilgili makalelerinde babam anlamına geldiğini belirttikleri kanım kelimesinin geçtiğini belirtmişlerdi. [Bakınız; USEEV, N. (2018). Kanmıldığı-Hovu (E 62) Yazıtı ve Eski Türklerde Maske Kültürü. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7(2), 641-649. <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/503510>>]

Zaten **infant** (in/an *bha > an bağı) sözcüğü de "bağıyla-bağlantısıyla anılan" anlamında veya "mevcut bağlantısı/ayırt edici-özelliği" manasında ya da (an ba/bağ biçimi sebebiyle) "babasıyla anılan" anlamında yaratılmış olabilir. Bu sözcüğün ses değeri yakını olan **ana+ba** biçimi muhtemelen (in-*bhā+til) sözcüğü ses değeri yakını bileşik sözcük olarak Sümer Öncesi Erken Türk (S.Ö.-Erken Türk) dillerinde ayrı ayrı sözcükler olarak zaten mevcut olmalıdır.

Burada sondaki '-til' sözcüğü bugün Türkiye Türkçesinde 'dil' biçiminde yaşayan sözcüktür. **Be+til / Ba+til** veya ***bhā+til** biçimi "bebek dili" / "bebek dilinde" veya "dil-bağıyla" anlamı yaratan iki sözcükle oluşturulmuş olabilir.

Burada dikkat çektiğimiz diğer olasılığı hesaba alarak sözcüğü tekrar değerlendirecek olursak; Burada bu sözcüğün Latince olduğu varsayılan biçiminde bulunan **in-** (veya Türkçedeki ses yakını **-an**) ön hecesi aynı zamanda Türk dilinde **ün** sözcüğünün de ses değeri yakınıdır. **Ün** sözcüğü Türk dilinde “**ses, yüksek ses, nida, avaz**” anlamında da kullanılmaktadır. Sözcüğün Türk dilindeki **ün+bağ+tili** sözcüklerinin bitleştirilmesiyle oluştuğunu varsayarsak bu durumda ortaya çıkacak bileşik sözcüğün anlamları “**yüksek ses bağı dilli**” (sesini kontrol edemeden bağlantı kuran/konuşmaya çalışan) gibi bir anlam oluşmaktadır. Burada **+bağ/ba+** sözcüğü ses değeri yakını olan Türkçe **bağru**⁴ sözcüğüne dikkat çekmek gerekecektir. Öyle ki **bağ-ru** sözcüğünün Türk dilinde manası zaten “**3 yaşa kadar olan çocuk**” anlamındadır. Türkçede bazı ağızlarda **bağru** sözcüğü “**yeni doğmuş çocuklar**” için de bir genel ad olarak kullanılmaktadır. Zaten Türkçe olan bütün sözcüklerde anlam içeriğini taşıyan kısım sözcüğün köküdür. Yani bu sözcüğün kökü olan **bağ-/ba-** sözcüğü anlam içeriğinde “**3 yaşa kadar olan çocuk**” ve “**yeni doğmuş çocuk**” anlamı zaten mevcuttur diyebiliriz. Sözcük **bağır** (göğüs/akciğerler anlamında) ve **bağırma** sözcükleri ile de kökteş olmalıdır.

Ya da bu bileşik kelimenin ortasında yer alan **+bağ+** sözcüğünün **bağru** kelimesinin kısaltılmış biçimi olduğunu düşünseniz de incelediğimiz sözcük için ilan edilecek anlamsal sonuç zaten değişmeyecektir. **Ün+bağ+tili** sözcüğü bu durumda “**nidalı/yüksek sesli konuşan 3 yaşa kadar olan çocuk**” anlamı alacaktır. Bu anlam içeriğinden anlaşılacağı gibi, tanımlanan yaş grubu çocukların “yüksek sesle konuşarak (dilli) iletişim kurma becerisi oluşmuş olanlardan başlayarak 3 yaşa kadar olan çocukları kapsayacak anlam ve biçimde” bir isim oluşturulmasının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu biçimiyle burada üç ayrı Türkçe sözcüğün alan dilde bitleştirilerek bundan bir bileşik sözcük oluşturmuş olduğu çok güçlü bir olasılık olarak görülmektedir. Elbette bu makalemizi okuduktan sonra dahi, kökeninin Latince olduğu yargısı yine dil bilimi adamlarınca ileri sürülmüş **infantilis** sözcüğünün Türkçe **ün+bağ+tili/ünbağtilli (ün bağru dilli)** sözcüğüne anlamca ve ses değeri (fonetik) yakınlığına tesadüfen denk geldi diyebilecek akıl seviyesinde dil bilimciler var olmaya devam edecektir. Halbuki çok dilli sözcük uzayında bu tip bir örtüşmeye tesadüf demek bilimsel mantık ve akıl yürütme dışında matematik olasılıkları da göz ardı ediyor olmak anlamına gelmektedir. Yukarıda Latince olduğu ileri sürülen bu sözcüğün Türkçe ses değeri yakını olan biçimlerini inceledik ve bunların tamamının anlamca kıyaslanan sözcükle yakınlığını ve bazen de tam örtüştüğünü görmüş olduk. Kıyaslanan Türkçe sözcüklerden hangisiyle oluşturulmuş olursa olsun incelediğimiz bu sözcüğün Türk dili kökenli olduğunu çok güçlü bir biçimde ifade edebiliriz. Matematik ve bilimsel mantık açısından bu yazdıklarımızdan daha güçlü bir olasılık Latince ve-veya başka bir dil içerisinde mevcut olmayacaktır diye düşünmemiz daha akılcı bir düşünce olacaktır.

İşte bu sözcükler alan dilde **[infant+tili] / [infan+tili]** veya **infantilis** biçiminde görülüyor olabilir. Dahası sözcüğün kuruluşunu ve kökünü hayali dil grubuna bağlamaktan dolayı kesinlikle bilmeyen Batı dil bilimi veya onların bu iki Türkçe sözcüğü tek bir sözcük gibi alıntılamaş olan geçmiş ataları, ön ek, kök ve bitişen olarak gördüğü bu sözcük bitişenlerine yükledikleri yanlış, kaymış / çarpık veya ters anlamlardan hareketle zamanla farklı sözcükler de türetmişlerdir diyebiliriz.

Batılı dil bilimcilere göre bu sözcüğün baş kısmı “**söyleyen/konuşan veya konuşma**” anlamındaymış. Aslında bu sözcüğün **-tili- (dill⁴)** kısmı Türkçede doğrudan “**konuşan / konuşma**” anlamındadır. Tabi aslında Erken-Türk dillerindeki köklere bakma ihtiyacı dahi duymayan ve PIE kavramını uydurmuş olan uyduruk dil biliminden başka bir açıklama beklentisi içinde olmak matematik olasılık uzayında çakışmaların nasıl görülmesi gerektiğini bilenler için yorucu bir beklenti olacaktır.

Üstelik “**Hint Avrupalı dilleri konuşanların**” geçmiş ataları bu ses biçimine yükledikleri yanlış anlamdan yeni sözcükler de türettirirse, bu tip sözcük türemeleri ve onlara geçmişte yüklenen anlamlar günümüzde dil bilimcilerin yanlış çıkarımlar yapmasının sebeplerinden birisi olabilir.

Halbuki sözcük sonu olan **tili (dilli)** sözcüğü zaten Türkçe gibi gerçek ve köklü bir dilde “**konuşmak**” anlamı da vermektedir. Kökeni PIE denilen bu sözcüklerin Türkçe ile fonetik değer açısından ve anlamca bu şekilde örtüşüyor olması matematik ihtimaller uzayında sırf bir hoş tesadüf olarak mı görülmelidir? Tabii ki bunlar tesadüfen örtüşmüş karşılaştırmalar değildir çünkü bir veya birkaç sözcükte bu yapıyı görmüyoruz fakat matematiksel olarak tesadüf olarak nitelenemeyecek sayısal çoklukta benzeri örnekler gösterilmektedir. Buna karşın **infant** sözcüğünün İngilizcede **bebek** (n.) anlamında olduğu yazılmaktadır. Aynı zamanda dil bilimciler tarafından bu sözcüğün 14. yüzyılın sonlarında görüldüğü de yazılmaktadır. Adı geçen dönemde bu sözcüğün hem **bebek** hem **bebeklik**, hem “**bir çocuk**”, ayrıca özellikle “**yaşamın en erken dönemindeki çocuk, yeni doğmuş**” anlamında olduğunu ve aynı zamanda bu sözcüğün **bazen de fetüs** anlamına gelebildiği bile yazılmaktadır. Sözcüğün Latince **infantem'den** geldiği ve Latince bu adın “**küçük çocuk, kollardaki bebek**” anlamında bir isim olduğu yazılmaktadır. Üstelik bu sözcük aynı zamanda **fanlar, fari** biçiminde seslendirilen “**konuşmak**” fiilinin kökteşi olarak da gösterilmektedir. Bütün bunları yazan Batılı dil bilim kaynakları sonuç olarak bu sözcüğün hayali dil grubu olan PIE kökünde ***bha-** seslendirildiği ve “**konuşmak, söylemek**” anlamına da geldiğini yazmaktadırlar.⁴ Halbuki Türk dilinde **ba-/bağ-** sözcük kökü anlam içeriğinde ve **bağru** sözcüğü

Belirtmiş olduğum gibi **Balbal** sözcüğünün kökü Taş anlamına gelen Sümer (Kenger) **BAL** sözcüğüdür. Bununla birlikte, **BALBAL** sözcüğü de aynı zamanda “**bağ/bağlantı, bebe ve baba**” sözcüklerinin kökü olan **BA** sözcüğünün **taş** anlamındaki **BAL** sözcük köküne bitleştirilmesiyle yaratılmıştır.

Yani **BALBA** veya **BALBAL** sözcükleri “**taş baba**” ve “**konuşan taş**” anlamlarındadır.

Dil bilimi adamımız Prof. Dr. Firudin. A. Celilov kendisi bildiğim kadarıyla bu dikili heykelleri “**BALBAL** değil fakat **TAŞBABA**” olarak adlandırıyor. Kendisi haklıdır.

Belki de birer heykel olarak **BALBAL** ile **TAŞBABA** arasında bugün ve tarihte belli dönemde biçim farkı vardır ve Prof. Celilov buna dayanarak her ikisinin ayrı şeyler olduğunu söylüyor da olabilir. Durum böyle olsa bile bunların aslında uzak geçmişte aynı anlamda doğmuş olduğunu farklı bir yoldan göstermiş olalım. Öyle ki iki farklı yoldan giderek aynı sonuca ulaşmak hem matematikte hem de dil biliminde aslında açıklanan sonuç için bir kanıtın sağlanmasıdır diyebiliriz.

Yani aslında **BALBAL** ve **TAŞBABA** sözcükleri aynı anlama gelen eş anlamlı sözcükler halinde oluşmuşlar denilebilir. Bu oluşumdan sonraki süreçte bunlar farklı yapıda heykelleri adlandırmak için kullanılmış olsa bile bu sözcüklerin anlam içeriğinde sonuç olarak bir özgül fark yoktur denilebilir.

TAŞBABALAR veya **BALBALLAR** bir savaşçı yiğidin öldürdüğü düşman sayısını ifade eder biçimde dikilmiş olabilirler. Ancak binlerce yıl tarihi olan bu uygulama Gök Tanrı inancı kaynaklıdır. Buna göre elinde ant kadehi olan balballar, ant içerek kendi kanını Tanrıdan alarak can bulma anlamında soyut bir ifadeyi de betimlemiş olurlar. Yani elinde ant kadehi tutmak ruhun yer olama (yer aleme) atılmadan önce Tanrıya ant içmeyi ifade ediyor ki; “*ölen*

anlamında zaten bunun “yeni doğmuş çocuk, üç yaşına kadar olan çocuklara verilen genel adı” olması durumu mevcuttur.

*Aynı sözcüğün bazen **bebek** bazen **fetüs** bazen **kollardaki bebek** anlamında olduğu (öyle ki sözcüğün neresinde kollar anlamı veren bir öge var bilinmez) yazılmaktayken bu farklı tanım veya kavramların tamamı bu dillerde birbirinden başka sözcüklerle de zaten karşılanmaktadır. Sözcüğün Latince **infantem'den** geldiği ve Latince bu adın “**küçük çocuk, kollardaki bebek**” anlamında olurken hangi mantıksal ilişki veya bağlantıyla aynı zamanda “**konuşmak**” fiilinin kökteşi olabildiği de belirsizdir. Yani konuşmak fiili ile diğer açıklamalar arasında ve bunların tamamının birbirleri arasındaki bağlar nasıl kurulmuş bilinmemektedir. Üstelik en eski kök olarak sunulan PIE varsayımsal kök dilde olduğu söylenen sözde ***bha-** biçimindeki sözcüğün bu açıklamalarda ifade ettikleri **infant** biçimiyle ve Latin **infantem** biçimiyle ses değeri (fonetik) yakınlığı bile hiçbir biçimde mevcut değildir. Bu durumda bu açıklamanın kendisi dil biliminin denklik veya yakınlık aradığı ses değeri örtüşmesi veya benzeşmesi kriterleri dışında kalmaktadır. Yani aslında dil bilimi için yazılmış kurallar ile bu sözcükleri gösterilen PIE hayali köklere bağlamak mümkün de olamamalıdır.*

*İngilizcede “**çocuk**” için yaygın olarak “**child**” ve daha az biçimde “**bairn**” sözcüğü kullanılmaktadır. Muhtemelen yine “tesadüf” denilebilir fakat “**ba-irn**” sözcüğünün kökündeki **ba-/bağ-** sesi Türkçede hem (yukarıda açıkladığımız üzere) “**çocuk**” anlamındadır hem de **bağlanmak** (bağlantılı/ilişkili olmak) ve **ba-ba** sözcüğü kökünde de mevcuttur ve “**bairn**” sözcüğünün sonluğundaki **-irn** ses biçimi de Türkçe anlam içeriğinde “**erkek**”, “**hayırlı çocuk/iyi çocuk**” anlamları da olan **eren** sözcüğü ses değeri yakındır.*

*Öyle ki İngilizcede çocuk anlamına gelen **bairn** sözcüğü kökü için de yine bir hayali ses biçimi Batılı dil bilimciler tarafından önerilmektedir ve o varsayımsal sözcük de Proto-Germanic kökte olduğu varsayılan ***barnan** sözcüğü imiş. Üstelik Batıların sözlüklerinde yaptıkları açıklamaya göre bu sözcüğün PIE kökünde ***bher-** seslendirilen ve “**taşımak**”, anlamında ve aynı zamanda “**çocuk doğurmak**” anlamına geldiği söylenen sözcükle de bağlantısı olduğunu yazmışlar.⁴ İşin bu kısmı da ayrıca kafa karıştırıcı görünebilir. Çünkü bir sözcük için iki farklı ses değeri olan iki farklı kök ifade edilmiş durumdadır diye düşünebilirsiniz.*

kişi hayatı boyunca Tanrı kurallarına uydu ve o tekrar hayat bulacak olsa onun kurallarına ve törelere göre yaşayacağına söz verdi. ” Yani aslında Gök olama atılan ruhun tekrar geri gelmesi, yani yeni doğanın bedeninde geri dönme isteği (daha çok doğumu ve yeniden hayat bulmayı arzulamayı) anlatmaktadır. Ya da bir anlamda ölüm ve doğum arasında gidiş gelişleri ifade etmektedir.

Belli coğrafya ve zaman diliminde bu uygulama ölenin mezarına bu soyut heykellerin dikilmesiyle sürdü.

Bunların dikilmesindeki asıl amaç ölen kişinin hayatı boyunca ve Tanrı katına atılırken onun aynı zamanda doğma anındaki andına sağdık kalmış bir kişi olduğuna dair geride bıraktığı yakınlarının şahitlik ifadesi sunmasıydı. Bu ifade Gök-Tanrıya sunulan bir ifadeydi. Aynı zamanda ölmüş yiğit veya kişinin hayatta yaptıkları bu balballar bağlantısıyla anılmaktaydı. Tanrı inancında sadece kendinin ve-veya ailenin, yakınlarının, obanın can güvenliğini korumak için ve hayatta kalmak için başka bir canlıyı öldürmeye izin verilirdi.

Bu sebeple atalarımız şehitleri için savaşta öldürdükleri düşman sayısı kadar da taş-babalar diktiler. Bu sadece yiğitliğin ifadesi değil aynı zamanda; *“aldığım bu canı Tanrı kurallarından çıkmadan almak zorunda kaldım”* demektir. Bu haliyle bunlar belki de uzak geçmişte aynı zamanda yaşam kurtarmak için öldürülmek zorunda kalınan kişiye de saygı ifadesi olarak bile görülmüş olabilir.

Sümer (Kenger) dilinde aynı eski **'ba'** kökünden türetilmiş kökten bir sözcük daha vardır. Bu da **“abba”** sözcüğüdür.

'Baba' sözünün, sözcükleri eklemeli yapıda bir dil olan Türk dilimize girmesi yine sözcükleri esasen sondan eklemeli bir dil olan Sümer dilindeki **'abba'** yazılan söz ile kökten bağlantılı da görülebilir. Yani dil bilimcilerin 'enfantil (infantil) simge-sesten türetilmiştir' dediği bu söz Sümer dilinde binlerce yıl önce **'bal'** sözcüğü kökünde ve-veya **'abba'** sözcüğü bileşeninde zaten vardı.

Bu söz Yunanca, Rusça, Fransızca ve daha pek çok dile **B/P** ses dönüşümü dolayısı ile **'papa'** sözü olarak da yaşamaktadır.

İlaveten, Sümerce **'abba'** sözünün **'aba'** olarak seslendirildiğinden de bahsetmişim. İşte bu **'a-ba'** sözü bir bileşik bir sözcüktür. Ve bu sözcüğün kökündeki **'a-'** kök sözü Sümer-Öncesi dilimizde *“herhangi bir canlı öznenin döl-suyundan yaratılmış”* gibi bir **'yaratılma'** veya **'kan-bağı'** anlamı içeriyor olmalıdır. Bu sözcük kökünün bir çocuğu yaratan babası için kullanılmasıyla **'baba'** anlamında anlam sadeleştirmesinin de bu kök dilde yaşadığı düşünülebilir. Daha doğrusu çocuk ağzında bulunduğu söylenen **ba-** kök sözcüğünün en eski anlam içeriğinde **baba** ve **bağ / bağlantı** gibi anlamlar zaten sözcüğün doğumundan itibaren var olmalıdır ve **baba** biçimi **a-ba / abba** biçimi nasıl doğmuş olursa olsun sözcük içeriği Türk dilinin içerisindeki sözcük oluşumu biçimi ve anlam içeriği kazanma şekli ile örtüşür görülmektedir.

Sümer dilinde **'A-'** sözünün de **'ATA'** (baba) anlamında kullanıldığı ortada bilinen bir gerçektir. İşte **'A-BA'** (**ata-bağı**) sözünün yanındaki ikinci bileşen olmuş **'-BA'** sözü de bizim bugün **'bağı/bağlantısı'** dediğimiz sözün köküdür.

Yani kısaca tekrar edersek, **'A-BA'** sözü **'ata-bağı'** demektir.

Burada bu sözcük çocuğun hangi babadan olduğu ile ilgili bir aidiyet veya köken belirten bir kavram olarak dilde yerini bulmuştur. Sözü'nün '**çocuğun bağlanacağı onu yaratmış kişi**' anlamı vardır. Ancak sözü'nün bu anlamı zamanla sadeleşerek sadece '**baba**' anlamında kullanılmış olmalıdır.

Peki, Türkçedeki '**ba-**' kök sözcüğünü Sümerce başka bazı sözlerde hiç ses değiştirmemiş şekilde ve aynı kök anlam içeriğiyle görmek mümkün mü?

Sümer dilinde **ba-** sözü '**fıçı**' anlamına da gelmektedir. Daha önce bu konuyu da içeren başka bir makalede⁵ aynı kökten türetilmiş çok sayıda farklı sözcüklere de değinilmişti.

Bir fıçı içine sıvıları hapsediği/**bağladığı** veya tuttuğu için bu adı almış olmalıdır. Sümerce '**ba-an**' sözü '**şişe**', '**kutu**', '**kap**' anlamında '**ba-ar**' sözü 'duvar/çevre duvarı veya çevreleyen ya da kapatan duvar' anlamında, '**ba-na**' sözü '**çember**', '**halka**' (aynı zamanda bir **kuşak** gibi **etrafı çeviren** dairesel yapı) anlamında, '**bad-diğir**' sözü 'suyu-**tutan/bağlayan bent/baraj**' anlamında kullanılmıştır.

Ancak '**ba-**' sözcük kökü Sümer dilinden ilave olmakla, 735 yılından önce Orhun Yazıtlarında da geçmektedir. '**Ba-**' ve '**bağ-**' (bağlanmak) sözlerimiz için ne yazık-ki sözlüklerimiz olabildiğince en geniş anlam içeriklerini göstermemektedir. Ancak kısmi anlamlarını ve daha çok son dönem anlamlarını yazmaktadırlar. Bu sözcük Eski-Türkçe döneminde 'birbirine-tutunmak/bağlanmak', 'bir şeyin içine girmek/sinmek', 'saplanmak', 'batmak' anlamlarında da kullanılmış olmalıdır.

Muhtemelen bu sözcüğün de diğer bütün kök sözcükler gibi, en erken kök anlamı bu anlam içeriklerinin hepsine karşılık gelen bilgiyi barındırmaktaydı ve elbette bu kök sözü'nün türemelerinin bazılarının günümüzde görülen bazı anlamları sonradan anlam kayması ile oluşmuştur. Üstelik bu anlam kaymalarının tamamının Türk dili içinde yaşanmış olması da gerekmez. Bu kök söz veya onun türemelerinden herhangi birisi onu alıntı yapan dilde de doğal olarak evrilmesini sürdürmüş olmalıdır. Bu veya herhangi başka bir sözcük, dildeki doğal evrimine sürekli olarak devam etmektedir ve anlam kaymaları bu dillerin herhangi birisinde yaşanabilir.

Türkçe bu kökten olan fiil Farsçaya ayrıca '**bandan**' sözü ile ve '**bağlanmak**' anlamı ile ilişkili olarak '**tutsak-olmak**' anlamında alınmıştır ve '**yerin içine/altına batmak/girmek**' anlamları ile de alan dilde anlam değişimi yaşamıştır. Bu sözcük bu noktadan sonra da bu dillerde anlam kaymaları yaşamaya devam ederek '***ba-takıl-lık**' (bataklık) anlamına da gelse şaşırılmaması gerekir. Çünkü sözü'nün en eski kökünde bu '**bağlanma**' veya '**birbirine tutunma**' vb anlamları zaten vardır.

Bu '**ba-**'/'**bağ-**' seslendirilen kök sözü'müzden, farklı isim veya sözcükler de türetilmiştir ve bu türeme sözlerden ikisi '**bant**' ve '**bandaj**' sözleri olarak sonradan tekrar dilimize dönmüştür.

Fransızca da bizim '**bağcık**' sözü'müzün kökü olan aynı '**ba-**' söz-kökünden olan '**bande**' (kurdele) sözcüğünü görmekteyiz. Aynı sözcük Germence aynı anlamda '**bandam**' biçiminde görülüyor. Dil bilimciler bu sözü'nün Germence '**bindan**' sözü'nden olduğunu söylerler ancak

⁵ *Bakınız, turkicresearch.com, A. Ardiç, "Fıçı, Bohça, Bağlama, Bagaç, Poşet, Poğaç, Paket, Bent, Bant, Bandaj, Bağcık Sözcüklerinin Ortak Kökü Olan Kök-Söz Ve 'Baba' Sözcüğü Hakkında" makale, 2020*

bunun yazılı bir geçmiş örneği yoktur. Germence veya Fransızca ile bağlantılı gösterilen bu fiilin Hint-Avrupa denilen varsayımsal ve sözde kök dilde yazılı örneği de yoktur. Çünkü asıl köken Ön-Türk dillerindeki en eski köklerden birisidir.

Üstelik 'suyun-önünü-bağlamak/suyu-kuşaklamak/suyu-tutmak' ve 'suyu içine hapsetmek/suyu-tutsak-etmek' anlamına gelen '**bent/bend**' sözü de bununla aynı '**ba-**' kökünden olan sözüdür aslında.

Kutadgu Bilig'de 1069 yılından önce bu söz '**bağ**' (bağlamak/tutmak/etrafını çevirmek) anlamında geçmekte ve Türkçede '**bend**' olarak yazılmaktadır. Farsça'da da '**band**' sözü hem '**bağ**' hem '**kuşak**' hem de '**hapis**' ve '**su-benti**' şeklinde (suyu hapis eden / suyu tutan anlamına değişmiş hali ile) görülmektedir.

Avesta (Zend) dilinde de aynı anlamda ve aynı ses değeri ile kullanıldığı düşünülen bu sözcük, Sanskritçede de '**bandhati**' biçiminde görülmektedir denilirse de 'PIE denilen hayali kök dilde' bu söze karşılık gelen bir kök-sözcük veya yazılı bir örnek de yoktur. Çünkü gerçek kök diller aslında Erken Türk dilleridir fakat PIE kısaltmasıyla anılan hayali ve modern çağda insan yapımı olan diller değildir.

Başlıkta yazdığım sözlerin tamamını Ön-Türk dilinde ortak köke bağlamak mümkün. PIE kök denilen dillerde bu sözcükleri eski kök anlamlarından yola çıkarak birbirlerine ve Türk diline benzer şekilde tek bir ortak köke bağlamak mümkün değildir.

Özetleyecek olursak;

BALBAL sözcüğü '**taş baba**' ve-veya '**taş bağı**' anlamında yaratılmış bir sözcüktür. PIE sözde kök olarak ifade edilen ***bhā** sözcüğü aslında Türk dilinin **bağ / ba** (bağlamak / çocuk / ve **baba** ve muhtemelen aynı biçimde bebe sözcüklerini türetmemizi sağlayan) asıl kök sözcüktür.

Ahmet Ardıç

Nisan 2022

Faydalanılmış olan sözlükler / kaynaklar:

- [Aydın, Nafiz ; “Büyük Sümerce Sözlük”, 2013 TDK yayınları, Ankara / ISBN 978-975-16-2609-7]
- [Etimoloji Türkçe, <www.etimolojiturkce.com>]
- [Sözce Sözlük,<www.sozce.com>]
- [S.Nişanyan-Sözlük, Çağdaş Türkçenin Etimolojisi< https://www.nisanyansozluk.com/? >]

Bu yazıyı kısmen veya tamamen alıntılar ve-veya paylaşmak isteyen olursa, yazar adını (Ahmet Ardıç) kaynak belirterek bunu yapa bilir.

Yazışma Adresi: "Ata Team Alberta Canada" > turkicresearch@gmail.com

Not: Bu makaleye en son eklemeler 8 Eylül 2023 tarihinde yapılmıştır.